

A Gombos kertről és Kerecsényi Juditról

(Hozzászólás Komlovszki Tibor cikkéhez)

Komlovszki Tibor az ItK 1969. évi 4. számában megjelent tanulmányában sokrétű vizsgálat alapján elhíhetően bizonyítja, hogy az *Eurialus és Lucretia* c., XVI. századi (1577) széphistóriának Balassi Bálint lehet a szerzője.

Legyen szabad néhány adattal ennek valószínűségét még plauzibilisabbá tenni.

A Gombos kert

A sárospataki *Gombos kert* már a Perényiek idejében is díszkert (virágoskert) lehetett, s Perényi Gábor (†1567) és felesége, Országh Ilona (†1569) otlakása idején a Bodrog partján terült el, a lakótorony előtt. Erről szólnak a széphistória megírásának idejéből származó levéltári adatok, ahogy azt Détsy Mihály bizonyítja: „Az Urbáriumok és egy 1567 évi számadás a vár tisztségviselőit, őrszemélyzetét és állandó munkásait is felsorolják. Szerepelnek a vár kertjének a *Gombos kert*nek kertészei is: 1554-ben Demetrius zytas és Paulus kertez, 1567-ben Joannes és Nicolaus Kerthez, utóbbi 1570-ben Kertez Miclos megnevezéssel, továbbá Martinus kertez és Gregorius Aladár. A kert helyét egyik Urbarium a vár alatt a Bodrog partján jelöli meg, mint a halászhely alsó határát.”¹

Később is gyakran szerepel a Gombos kert a levéltári dokumentumokban. 1584-ben a Balassi Bálint kalandjáról szóló jelentések „Megemlítik a *belső vár kapuját és felvonó hidját*, melyen át Balassa a templomból jövet a Belső város utcájáról behatol, tehát a nyugati várkaput. A palota, melyben az ellenálló őrség meghúzódik, a Bodrogra néző, ún. Perényi-szárnyban lehetett, mert Dobó hívei a várat megkerülve, létrákon másznak fel ennek ablakaihoz, és rostélyaikat kifeszítve jutnak be. A többiek az alacsonyabb falakon, feltehetőleg a Vörös torony körüli védőfalon át férkőznek a várba, és a *Gombos kertre néző kaput* nyitják meg kint várakozó társaik előtt. Ez a kapu a védőmű keleti oldalán legutóbb feltárt és az 1600 körüli tervrajzon látható kapuval azonosítható, hiszen a Gombos kert — mint említettük — ez előtt terült el.”²

A sárospataki vár leltárai a Gombos kert-ben „pincét és kétszintes házat” is említenek³, tehát a széphistória megírásához alkalmas „lakás” is állott rendelkezésre.

A Gombos kert Perényi Gábor és Országh Ilona halála után a várral együtt visszakerült a király tulajdonába. A Pálóczy-családnak — a vár mohácsi vész előtti tulajdonosának — rokonsága, a Dobó-család szerezte meg nagy küzdelem után, de Dobó István, aki Balassi Jánostól kért ehhez kölcsön 12 000 forintot, életében nem élvezhette, mert csak halála után, 1573-ban nyerte el özvegye, Sulyok Sára, két gyermeke: Dobó Ferenc és Krisztina, valamint Dobó Domokos fia, Jakab.⁴

Dobó Ferenc 1602. szeptember 15-én meghalt, de az elsőrenden megnevezett örökös, Balassi János (Bálint fia) nem vehette tulajdonába, hiszen a végrendelet kelte előtt, 1601. december 18-án Boroszlóban diákként meghalt. A várat és uradalmat a legközelebbi rokon, Perényi Zsófia, első férjétől született fia, Székely Jakab és második férje, Kollonich Siegfried örökölték, de a királyi udvar sok akadályt gördített a beiktatás elé. Bocskai István (akinek anyja testvére volt Dobó Istvánnénak) fejedelemsége idején Patakot birtokba vette, sőt egy ideig a

¹ DÉTSY MIHÁLY: Adatok Sárospatak fénykorának történetéhez. Borsodi Szemle VII. 1963. 57.

² I. m. 58.

³ I. m. 59.

⁴ I. m. 58.

koronát is a várban őriztette. Halála után a Dobó család leányági leszármazottja, Lorántffy Mihály szerezte meg 1608-ban. Az ő halála után (1614) leányaira szállott Patak. Lorántffy Zsuzsánna 16 éves korában (1616) férjhez ment Rákóczi Györgyhez, ennek öccse Rákóczi Zsigmond pedig eljegyezte Lorántffy Máriát, s így a vár és uradalom a Rákóczi-család birtokába jutott. Rákóczi Zsigmond és jegyese halála (1621) után Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsánna lettek a tulajdonosok, mert a Lorántffy Mihály második házasságából származó leánya még kiskorú volt.

A Rákócziak idejéből fennmaradt a vár *Számadáskönyve*, amelyben az udvarhoz tartozó személyzet sorában megtaláljuk a Gombos kert kertészének nevét és fizetését is:

„Horuat Mihailnak *Gombos kertbelly kerteznek* eztendeie kezdetik 1 septembris Ao 1618. Fizettese kez penz Fl 8. Moruay Dolmany es nadragh, egy zwr. Egy vy saru s kett feyeles. Buza Cub. No 5. Egy dizno No 1. Czipo napiaban No 6. Konyharull etele.”⁵

A Gombos kert kertésze ekkor is a várudvar belső személyzetéhez tartozott, annak konyhájáról érkezett, s bizonyára Lorántffy Zsuzsánna virágoskertjének jó gondozója volt. S ez a tisztség magasabb rendű volt, mint a másik kertészé. Ezt bizonyítja, hogy fizetése két forinttal magasabb volt a *Mandolás kert* kertészének fizetésénél.

A *Számadáskönyvben* feljegyezték azt is, hogy Horvát Mihálynak: „Ao 1619 a 16 January usque 20 January Anni 1620 Intra anni spatium conuentioia zerentt kez penz fizetesset meg attam niolcz forintot. Zwrít meg vöttem Fl 1. Den. 20. Buzaiat meg attak Cub No 5. Saruiatt meg attam, partt No 1. Kett feyelesertt kett par czipellöst, Diznatt meg attak No 1.”⁶

Ugyanebben a kötetben az anyagfelhasználás bejegyzései bizonyítják, hogy főképpen a kert kerítésének rendbentartásához volt szükség becses „vas” anyagra, amelynek minden darabjáról pontos számadást vezettek. Ilyen bejegyzéseket találunk benne:

„1 Marty 1619. Az *Gombos kertben* czinaltattam kett Vy assott es az kapu keöze is edgiet, attam sin wassatt keözepett No 6.”⁷

„24 Aprilis 1619. Vasozto Istuan kouacznak attam az *Gombos kertben* lecz fak zeögezesere lecz zetek veressere eöregh sin wassatt No 15.”⁸

„Ittem ugianezen lecz zetek veressere attam az cziganioknak is eöregh sin wassatt No 4.”⁹

„26 February 1619. Horuat Mihailnak az *Gombos kert* dez kay lezeögezesere mivell el poshattanak volt, attam lecz zeöget No 18.”¹⁰

Az OSzK Jankovich-gyűjteményében fennmaradt a pataki vár 1620. évi *Számadáskönyve*, s ebben is hasonló adatok találhatók:

„1620. Febr. Az *Gombos kertt* kerthez lecz zeögnek adatott sin wass No 3.”¹¹

„1620 Horuat Mihailnak az kerteznek czipellöst No 1.”¹²

1639-ből is van adatunk a Rákóczi-uradalom inventariumában arról, hogy a *Gombos kertben* fennáll a „régí és új nyári ház”. Ez év május 1-én „A *Gombos kertben* egy nyári ház, benne bútor, 3 uttisztító vas, 2 réz öntözőkanna, 2 fűvágó olló, 2 metszőkés, 1 fa metsző olló, 4 ásó, 1 gyökérvágó kapa, 1 gereblye, 9 lapos kapa, 3 toló taliga” található.¹³ Tehát a régi nyári házat már csak szerszámok kamarának használják s az eszközök valóban „megmunkált kert” létét bizonyítják. Ugyanebben a leltárban szó van arról, hogy „egy új kertészház is van, bútorozva”.¹⁴ Egy 1648-ból való Urbariumból tudjuk, hogy Sebestyén kertez, akinek 3 fia van, a *Gombos kertnek* a kertésze, és az Alsó-Hostátban lakik.¹⁵

Mindez elég bizonyíték arra, hogy a *Gombos kert* a széphistória megírása előtt is, és utána még egy századig a várhoz tartozó virágoskert volt. Hasonlíthatott azokhoz a kertekhez, amelyeneket Lippay János leír.¹⁶

Kerecsényi Judit

Az ő életére vonatkozóan is van néhány adat, amely még Eckhardt Sándor figyelmét is elkerülte, illetve a legújabban vált ismeretessé:

⁵ Regestrum super Bonorum ... Anno 1619. Ráday Gyűjtemény levéltári anyagában Jerney Gyűjtemény XXII. köt. 116.

⁶ I. m. 116.

⁷ I. m. 258.

⁸ I. m. 260.

⁹ Uo.

¹⁰ I. m. 275.

¹¹ Proventum Regestrum 1620. 21. verso

¹² I. m. 20. verso

¹³ I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai (1631–1648). Sajtó alá rendezte MARRAI LÁSZLÓ. Bp. 1954. 245.

¹⁴ I. m. 245.

¹⁵ I. m. 255.

¹⁶ Idézi KOMLOVSKY TIBOR: Balassi, Kerecsényi Judit és az Eurialus és Lucretia. ItK 1969. 393.

Édesanyja Báthori Erzsébet (előbb Pekry Lajosné) volt, tehát apja, Kerecsényi László sógorságban állt Báthori István erdélyi fejedelemmel, a későbbi lengyel királlyal és Nádasdy Tamással. Nádasdy Tamásnak fontos szerepe volt Kerecsényi László és Báthori Erzsébet házasságában.¹⁷

Kerecsényi Lászlóné 1562-ben halt meg Gyula várában, s férje Somlyón a Báthori-család kriptájába temettette. Kerecsényi Judit 1566-ban apját is elvesztette, akit a török Gyula feladása után kivégeztetett. Gazdag örökség részese lett a leány, az apja által megszerzett Nikolsburg várának is tulajdonosa volt, és több magyarországi birtok haszonélvezője. 1571-ben jegyben járt Frangepán Ferencel, aki hirtelen meghalt.¹⁸

Az eddig ismert töredékes életrajzi adatokból nehéz megrajzolni pályáját és egyéniségét. Takáts Sándor levéltári kutatásaiból azt is tudjuk, hogy amikor a szigetvári hős fiai közül Miklós és Kristóf korán elvesztették életüket a csatában: „A temetésen a Zrínyi-lányok és férjeik is résztvettek. Zrínyi Kristóf halálát kívülük még Kerecsényi Judit is siratta. Úgy látszik ez a Judit asszony Kristóf úrnak vagy özvegye vagy mátkája volt és Kristóf korai halála annyira megtörte, hogy ugyancsak rászorult a vigasztalásra és támogatásra. És a jószívű Zrínyi-lányok nem hagyták őt magára. Aki közülük csak tehette, később is meglátogatta őt. Levélben is vigasztalták őt. Az egyik ilyen vigasztaló levélben olvassuk például: Magadat megtartsd és megmértékeljed az felette való bánattól és keserűségtől, hogy azzal Istent meg ne bosszantsd . . . mert az mi meglelt, arról immár nem tehet senki. Csak valamenynyire az hideg melegre térjen, ottan felmegyek és meglátogatlak, ha mi szükséged leszen, abban nem hagyalak, hanem segítséggel akarok lenni.” (Körmendi ltr. Missiles 1574. febr. 17.)¹⁹

A gyámoltításra szoruló Kerecsényi Judit nagybátyja, Báthori István erdélyi fejedelem vette pártfogásába, s amikor Balassi Bálint Hagymássy Kristóf kővári fogsága után Gyulafehérvárra került, a fejedelmi udvarban találkozhattak 1575 júliusától 1576. március 15-éig.²⁰ Mégis érdekesnek mondható, hogy a fejedelem unokahúgát 1576-ban, bizonyára a lengyel királyi trón elfoglalása előtt, férjhez adta az öreg Hagymássy Kristófhhoz, méghozzá negyedik feleségnek.²¹

Balassi Bálint Báthori Istvánnal 1576. március 16-án Krakkóba ment, s a következő évben nagybőjtben (tehát húsvét előtt) meghalt Hagymássy Kristóf.²² Ezután iratott Kerecsényi Judit komornájával levelet Balassinak, amelyről a költő 1577. július 11-én kelt levele tanúskodik.²³ A levél Liptóújvárbán kelt, tehát Balassi már Magyarországon tartózkodott, s így nyugodtan lehetett vendége unokatestvérének, Dobó Ferencnek a pataki várban, s „az Úr Gombos kertében” elkészíthette az *Eurialus* és *Lucretia* című munkát.

Kerecsényi Judit ekkor még nem lehetett Dobó Ferenc felesége, de hamarosan férjhez mehetett hozzá. 1583-ban (augusztus 10-én) már a pataki várból mint Dobó Ferenc felesége írt levelet Kerecsényi Mihálynak.²⁴ 1584 karácsonyan ment végbe Balassi Bálint és Dobó Krisztina pataki esküvője, s már mint a vár urának felesége a felségsértési perben szíthatta férje haragját Balassi ellen.

Kerecsényi Judit életéből még egy adat ismeretes: Balassi Bálintot csak néhány hónappal élte túl. Ennek bizonyítéka az a levél, amelyet Dobó Ferenc írt Kassa város tanácsához: „Erről kelletek megtalálnom kegyelmeteket, hogy a szegény Istenben elnyugodt atyámfiának, feleségemnek akarnám leiratni az képét abban az állapotban, az mint vagyon, a végre, hogy jövődöben arról koporsója kövére is hasonlóképpen kifaragtatnánk, és képiróért oda Kassára küldöttünk vala, de az mely képiró ott vagyon, semmi képenrea, hogy ide jőjön, hozzánk, két ok . . . magát az kik miatt mondotta, hogy el nem jöhet. Egyik azzal, hogy az városnak tartoznék valami számadással és abban volna occupatus, mással azzal, hogy nem szinte volna szerencsés az emberi képnek igazán való leírásában. De mivel hogy nincsen egyéb, kegyelmeteket azon kérjük, mint barátunkat, hogy ez kevés időre való idejövését és ilyen szükségünkben való szolgálatját ne neheztelje kegyelmetek, a számadás haladhat és abban kegyelmeteknek ne essék semmi fogyatkozása. Hogyha szinte perfecte nem tudná is leírni, csak írja annyira való hasonlatossággal, hogy legyen valami repraesentatioja ábrázatjának és állapotjának, hogy a kőfaragó tudja kifaragni az kövön róla.

Hogyha pedig szinte annyi mulatása itt nem lehetne, hogy itt az írását teljességgel elvégezhethné, ottan jőjön csak annyi időre, hogy jegyezgesse le raptim, és végezze otthon házánál

¹⁷ KOMÁROMI ANDRÁS: Kerecsényi László levelei Nádasdy Tamáshoz. Történelmi Tár 1906. 132.

¹⁸ Nagy Iván I. 221. VI. 209. és IX. 199–202.

¹⁹ TAKÁTS SÁNDOR: Magyar nagyasszonyok Bp. Genius é. n. I. köt. 140.

²⁰ DÉZSI LAJOS: Balassa Bálint minden munkái I. köt. Bp. 1923. LX. 1.

²¹ Történelmi Tár 1880. 644.

²² Hagymássy Krisóf meghalt 1577. április 6-án. Eltemették Gyulafehérváron április 20-án (Történelmi Tár 1893. 118.)

²³ ECKHARDT SÁNDOR: Az ismeretlen Balassi Bálint. Bp. 1943. 87.

²⁴ I. m. 89. — 1578-ban Báthori Kristóf unokahúgának, Hagymássy Kristófné Kerecsényi Juditnak egy Torda megyei falut adományoz. (Kort 1970. 310.)

el az írást. Az kegyelmetek barátságát mi is minden barátsággal meg akarjuk hálálni kegyelmeteknek. Isten tartsa meg kegyelmeteket jó egészségben. Datum ex arce nostra Sarospatak 29 decembris anni 1594.²⁵

Kerecsényi Judit ravatalképének „leírása” nem készült el, mert amikor Dobó Ferenc 1602. január 28-án végrendelegzik, így utasítja bizalmasait temetésének s feleségével közös síremlékének elkészítésére vonatkozóan: „... temetésemet az sárospataki szentgyházban, az én Istenben kimúlt szerelmes feleségemnek elnyugodt teste mellett, ugyanazon kőből rakott sírban (ha életemben az ő testét máshová nem vitetem); mert valahol feleségöm teste leszön, temetésem nekem is, hagyom, ott legyen... Magam és feleségöm koporsójára való követ (ha magam életomban meg nem csináltathatnám) hagyom Balassy Jánosra, csináltassa meg emlékezetünkre vörös márvány kőből, kinek csinálására, ha Magyarországon mestere nem találkozik, jó, ahol pedig nem találhatnák Bécsből vagy Lengyelországból hozasson mestert, mellyel megcsináltassa, mely koporsó kő mindenestül befoglalja azt a faragott követ, az ki most sírunkon vagyon, ki csak egyenesen legyen és nem szökrényesen, magassága is fél singnyi legyen, melyen semmi kép faragás ne legyen, hanem az melyikünk aránt mely fekszik, az én szerelmes üdvözült feleségemnél, fejünknel avagy lábunknál, az hol szokás az címernek lenni, címerünk az aránt legyen kifaragva, és az címer fölött legyen az epithaphium, az koporsó körül pedig vas rostélyt csináltasson... Melyre ezer forintot hagyok, avagy ha Balassy János interim meghalna, az kik utána az én dispositiom szerint succedálnak, azon kötél alatt iisdem per omnia modis et temporibus tartozzanak megkésztetni... De mind az én magam, mind az én szerelmes feleségömnek, atyánkról, anyánkról való nemzetségünknek és magunk élete viselésének is állapotjáról való böcsületes emlékezetünk írás szerint ki legyen faragatva azon Balassy Jánostól, avagy több haeresimtől, kik utána az megirt rend szerint succedálnak az megmondott kötél alatt azon megirt időben. Mely írásnak módját, és rendit, mint legyen, Malikoczy Gabrielt és Vásárhely Tamást, több böcsületes jámbor szolgálóimat, kik deaki tudományban clareálnak, hittem meg rajta, kéröm is őket, hogy ne legyenek nálok elfelejtve. Hagyom annak felette ugyan Balassy Jánosnak, és in casu immaturae ejus mortis, az ki legatariusom utánna succedal, hogy egész életéig tartsa épen, tisztán és böcsületesen koporsónkat, maradékinak is hagyja meg, hogy azok is legyenek hálaadással ennyiből hozzánk, az mint ő cselekeszik.²⁶

A tervezett síremléket Balassi Bálint fia nem készíthette el, mert 1601. december 18-án meghalt. De meghalt belső, bizalmas titkára Malykóczy Gábor is Dobó Ferencsel egy esztendőben (1602). A síremléket a pataki vár Dobó Ferencet követő birtokosa, Lorántffy Mihály készítette el 1613 júliusában, halála előtt egy esztendővel. A síremlék teljesen épen maradt meg a sárospataki r. kat. templomban, másfél méterrel az ásatás előtti padlószint alatt, ahonnan az 1964. évi műemléki feltárás alkalmával került elő az északi mellékahajó keletről számított második és harmadik tengelye közt.²⁷

Molnár József

A hazai antitrinitárius irányzatok hátteréhez

A XVI. század hatvanas-hetvenes éveire az antitrinitárius polémiákban különös jelentőséget kaptak a biblia eredeti héber szövegére támaszkodó hivatkozások és az exegetikai módszerek. A trinitás és unitás határmezsgyéjén folyó csatározásokban törvényszerű, hogy az álláspontok igazságát a héber szöveg támasztja alá a leghitelesebben. Az antitrinitarizmus legnagyobb ellenfele, Méliusz maga is bizonyosságot tesz könyvei címlapjain arról, hogy „... a Sido nyelvnek igazságából...” és másutt „... sem a Sido textus betűjét sem az értelmet el nem hagytam...”²⁸ Dávid Ferenc a szöveg félreolvasásával vádolja Károli Pétert, és az válaszában hangsúlyozza „... valótlán vád az az imposztorok részéről, hogy mi az Isten igéjét mellőzve az egyházatyákra és régi zsinatokra támaszkodunk. Az igazságot a héber és görög szövegekből kell meríteni...”²⁹ Dávid szerint Károli azzal kérkedik, hogy „... ő jó

²⁵ Történelmi Tár 1901. 115–116. és KAMPIS ANTAL: II. Rákóczi Ferenc arképéről. Rákóczi Emlékkönyv II. köt. 72–73.

²⁶ RADVÁNSZKY BÉLA: Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században. Bp. 1879. III. köt. 193, 201–202.

²⁷ MOLNÁR VERA: Beszámoló a sárospataki gótikus templom 1964. évi ásatásáról. Szegedi Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1965. 133–134. és Uő.: Beszámoló a sárospataki r. k. templom 1964–65. évi ásatásáról Műemlékvédelem. 1966. 233.

¹ RMK I. 55., 58.

² RMK III. 612. II. fej.